

meaning of the logical connection (copula) between the subject and predicate or that very power that imposes the essence but also as a subject imposed as Self, that is the one having personal traits. From the point of view of the Kyiv investigator, the exactly critical philosophy makes possible the personalised understanding of a human as a special being that exists in an autonomous mode of existence, which is expressed in consciousness, Self, and freedom. 2) In the works where the Kyiv researcher analyses the after-Kant philosophical studies, in particular, the doctrines connected with J. Fries and with neo-Kantianism and phenomenological approaches that explore the problem of the philosophical method in a new way. In the article, those concepts are analysed that express the so-called "anthropological criticism" by Fries and his followers, and the position of Chetverikov is revealed towards the newest courses of Kant studies and its issues of that time.

Keywords: Chetverikov, Kant, Fries, Nelson, Teichmüller, absolute person, personalism, Kant's studies, transcendental method, «anthropological criticism», problem of cognition.

Матеріал надійшов 14.03.2017

УДК 27-1:378.6(477-25)

Пастушенко Л. А.

orcid.org/0000-0002-0619-7321

РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКА ПУБЛІЦИСТИКА ВИХОВАНЦЯ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ ЄВГЕНА КАПРАЛОВА

У статті вперше здійснено цілісний аналіз релігійної публіцистики Євгена Капралова, київського мислителя та церковного діяча початку ХХ ст. Доведено, що у його творчості увиразнено характерні риси київського духовно-академічного філософування – акцентування світоглядного значення філософії, ідеалістична настанова у вирішенні стрижневих філософських питань, критика поширених у тогочасному суспільстві нігілістичних та антирелігійних умонастроїв, матеріалістично-позитивістського світогляду, соціалістичних ідей. Реконструйовано оригінальний погляд Є. Капралова на історію людського духу через призму протистояння між релігійним та антирелігійним (реалістичним) життєрозуміннями. Виокремлено науково значущі результати осмислення Є. Капраловим проблематики суспільного, церковного та освітянського реформування.

Ключові слова: духовно-академічна філософія, філософія історії, релігійний світогляд, матеріалізм, позитивізм, соціалізм, церковне реформування, соборність, Київська духовна академія, Євген Капралов.

Вивчення історії київської духовно-академічної філософії не може обмежитись зверненням до філософської спадщини київської духовно-академічної професури. Адже «речниками» київської духовно-академічної філософії стали не тільки викладачі Київської Академії, а й її вихованці, які у своїй творчості оприявнили характерні ознаки київської духовно-академічної традиції філософування. Цю тезу підтвердимо, здійснюючи аналіз творчого доробку вихованця

Київської духовної академії, відомого київського церковного діяча і релігійного мислителя Євгена Зотиковича Капралова (1868–1933)*.

У творчості Є. Капралова відображено певну тенденцію, прикметну для інтелектуального життя Києва та Росії початку ХХ ст., – зорієнтованість тогочасних мислителів не так на теоретичну

* Про основні віхи життя та діяльності Є. Капралова див.: (Пастушенко, 2015а).

богословську і філософську думку, як на духовно-проповідницьку діяльність, з метою цілеспрямованого впливу на суспільну свідомість та волевиявлення. Наявна тенденція була представлена також у творчості київських духовно-академічних мислителів, які на початку ХХ ст. активно працювали у жанрі релігійної публіцистики, якісно видозмінюючи напрям духовно-академічної думки – надаючи їй практичнішого і публічнішого характеру, виводячи її за межі вузької академічності, інституційності.

Поділяючи разом із ліберально налаштованою інтелігенцією думку про необхідність духовного оновлення країни, здійснення докорінних реформ у її житті, Євген Капралов стає одним із активних діячів київського релігійно-філософського відродження*. Пріоритетним напрямом своєї творчої діяльності він обирає релігійно-філософську публіцистику, звертаючись у ній до актуальних та злободенних проблем суспільно-політичного, релігійного, культурного та освітнього життя Росії початку ХХ ст.

У 1916–1917 рр. Євген Капралов залучається до роботи київського друкованого часопису «Христианская мысль», призначеного, за задумом його ініціаторів, очільників ліберального кола київської духовно-академічної професури (зокрема головного редактора та видавця Василя Екземплярського), бути органом православної самосвідомості, та спрямованим на висвітлення з православно-християнської позиції тогочасних реалій життя країни. Співробітництво Є. Капралова із цим виданням було не випадковим, адже гострі теми, порушені ним у релігійно-публіцистичних працях початку ХХ ст., виражали ідейну спорідненість мислителя та авторів часопису, впевнених у необхідності духовного відродження суспільства. Після вимушеного закриття часопису завдяки Є. Капралову ідейна справа його однодумців із Київської духовної академії не припиняється, і журнал «Христианская мысль» продовжує своє існування (щоправда, в дещо зміненому форматі) у часописі «Церковно-общественная мысль», заснованому в Києві у липні 1917 р. за ініціативи протопресвітера військового і морського духовенства Г. Шавельського. Часопис постав як «новий прогресивний орган військового і морського духовенства» і мав своїм завданням висвітлювати та оцінювати найважливіші події суспільно-політичного та церковного життя країни. За дорученням Всеросійського

з'їзду духовенства та на прохання Г. Шавельського Є. Капралов став головним редактором журналу. Він залучив до видання журналу ліберально налаштованих професорів і релігійних діячів, серед яких Петро Кудрявцев, Василь Екземплярський, Федір Міщенко, Василь Зеньковський, протоієрей Павло Светлов та Константин Агеєв та ін. Більшість з них співпрацювали із виданням «Христианская мысль», і на сторінках нового часопису продовжили його тематику: церковно-державні відносини, пошук оптимальних шляхів церковного відродження, небезпечний характер поширення у суспільстві революційних настроїв тощо. Особливо жваво обговорювались на сторінках часопису церковні питання, які на той час розглядалися на Всеросійському Помісному та Всеукраїнському Православному Церковному Соборі: оновлення церковного життя на засадах соборності, авторитет канонів та їх розвиток, реформа православного богослужіння, використання української мови у богослужінні, реформа духовно-навчальних закладів тощо. Можна стверджувати про те, що «Церковно-общественная мысль» як друкований орган ліберально налаштованої церковно-православної інтелігенції став ідейним продовженням «Христианской мысли». Кожен номер часопису був позначений виходом нової статті Є. Капралова на актуальні та злободенні теми дня. Тож спробуємо виокремити та проаналізувати коло тем і питань, пріоритетних для його релігійно-філософської публіцистики.

Зауважимо передусім, що характерну ознаку сучасної йому доби Є. Капралов убачав у зростанні нігілістичних і релятивістичних тенденцій, нівелюванні релігійної і моральної царин та руйнуванні загальнолюдських цінностей і ідеалів. Пов'язуючи «кризу духовності» із поширенням матеріалістично-позитивістичного світогляду, Є. Капралов наслідуючи традицію київської духовно-академічної думки, спрямовував вістря своєї критики на його розвінчання. Зокрема, у праці «Вопросы вечности и позитивная наука» (Капралов, 1917b) він осмислює значення та цінність позитивізму та монізму у виробленні життєво-світоглядних засад, витлумаченні таїн всесвіту. Не заперечуючи величезної заслуги науки у пізнанні світу, мислитель відокремлює від неї так звану наукову філософію, з її прагненням використовувати авторитет і свідчення чистої науки задля цілей позанаукових, а саме, осмислення картини світу, уявлення про людину та сенс її існування. Втручання

* Детальніше про релігійно-філософське відродження у Києві початку ХХ ст. та його специфіку див.: (Ткачук, 2006).

науково-природничого мислення у сферу духовності, на думку Є. Капралова, є неприпустимим, оскільки наукова філософія, що будується на засадах «чистого досвіду», не спроможна побудувати цілісну картину світорозуміння, дати вичерпні відповіді про остаточні причини світового буття та людського існування. Наука, втручаючись у сферу позадосвідного знання, прикладаючи до нього власні емпіричні методи і дані, змальовує лише механіцистську картину світу з панівними мертвими законами, позбавлену об'єктивних цілей і наперед осмисленого плану світобудови. У рамках позитивістської доктрини, на думку Є. Капралова, повністю нівелюється самоцінність людської особистості, оскільки людина розглядається як один із моментів саморозвитку механіцистської матерії.

Маємо зауважити, що Є. Капралов, наслідуючи ідейні настанови київських духовно-академічних мислителів, у своїй творчості акцентує світоглядний характер філософії, у якій відображене життєрозуміння та світорозуміння її творців. Пізнання світу, на його думку, нерозривно пов'язане з питанням про смисл буття, мету людського існування. Філософія, яка ставить своїм завданням розбудову цілісного світогляду, не може зупинитися на дослідженні суто емпіричної картини світу, доходячи визнання його ідеальної форми. Водночас, осягнення граничних підстав буття і мислення є докорінною потребою людського духу, внутрішнім особистісним імперативом. Є. Капралов, як і його духовно-академічні наставники, поділяє ідеалістичну позицію, визнаючи пріоритетність ідеального світу над реальним, вищість внутрішнього буття людини над її зовнішніми проявами.

Важливою темою його розмислів є пошуки шляхів подолання «кризи духовності» в контексті філософії історії. Зокрема, у праці «Современная драма совести» (Капралов, 1905b) київський мислитель розглядає історію людського духу крізь призму протистояння між двома протилежними «життєрозуміннями» – релігійним та антирелігійним (реалістичним), заснованими на опозиційних принципах «релігії небес» і «релігії землі». Прибічники першого, релігійного життєрозуміння наголошують перевагу вічного буття над буттям земним, світу абсолютних, безумовно значущих цінностей, живим осердям якого є Бог, над світом умовних цінностей. Натомість прихильники реалістичного життєрозуміння, відкидаючи божественну реальність, абсолю-

тизують емпіричні умови людського існування, утверджуючи принцип життя заради самого життя. Це життєрозуміння у виразнено у філософських вченнях позитивізму, монізму (Є. Геккель) та соціалізму.

Тож історія людського духу постає в осмисленні Є. Капралова історією безперервної боротьби двох світоглядів, що набула найбільшого загострення за сучасної йому доби, яку він називає добою історико-філософського синтезу, часом підбиття інтелектуальних і життєвих підсумків*. Вістря своєї критики мислитель спрямовує на розвінчання головних постулатів безрелігійного життєрозуміння. Стаючи на місце Бога, сучасна безрелігійна людина, на його думку, переживає найбільшу драму загальнолюдського духу, драму хворобливого сумління. Яскравим коментарем до неї він вважає трагічний сміх Ніцше, крізь який проглядають криваві сльози душі. Сучасна драма сумління укорінена в непримиренному конфлікті між запереченням Бога та безмертя і ствердженням повноцінності почуття людськості (Капралов, 1905b, с. 432). Проповідуваний прибічниками безрелігійного життєрозуміння ідеал Царства Небесного на землі, яке людство засвоює шляхом пізнання, боротьби і соціальної творчості, є, на думку Є. Капралова, певним релігійним ідеалом, що підкріплюється вірою у майбутнє оновлене людство. Здійснення цього ідеалу відбувається шляхом забуття внутрішньої людини, її свободи, сумління, неповторної цінності її особистісного світу. Людське сумління ніколи не може змиритись із запереченням безумовної вічної своєї значущості. Так само проповідуваний земний ідеал є недостатнім стимулюючим чинником для прагнення людської волі до добра.

Ідею протистояння двох протилежних світоглядів в історичному ракурсі Є. Капралов розвинув детальніше у лекції «Легенда о “Великом инквизиторе” Ф. М. Достоевского и ее религиозно-исторический смысл» (Капралов, 1915). На думку мислителя, у «легенді» представлено цілісну філософію християнської історії, осердям якої є боротьба двох світоглядів і світорозумінь – євангельського християнського і людського антихристиянського. Можна відзначити

* Варто відзначити певну схожість погляду Є. Капралова на історію людського духу крізь призму протистояння двох життєрозумінь із поглядом на розвиток філософії київського духовно-академічного мислителя П. Кудрявцева (докладніше про нього див.: Пастушенко, 2015b), згідно з яким історія філософії розглядається як арена боротьби між абсолютизмом і релятивізмом (Кудрявцев, 1908).

певні паралелі в інтерпретації цієї «легенди» Є. Капраловим та М. Бердяєвим (Бердяєв, 1907), зокрема, їхнє обопільне переконання в тому, що її смисл не вичерпується викриттям хибності католицького віровчення, а є набагато ширшим і глибшим. Однак якщо М. Бердяєв вбачає у її сюжеті історичне протистояння двох метафізичних сил – божественної і демонічної, то в інтерпретації Є. Капралова легенда у виразне судилище між двома життєвими ідеалами – євангельським і створеним філософією безрелігійної культури, що націлена на підміну християнства певним рівнозначним еквівалентом без будь-яких метафізичних та містичних домішок. Задум легенди, на думку Є. Капралова, полягає у викритті справжнього сенсу тих ідей та ідеалів, які доносять людству прибічники безрелігійного світогляду. Прописані на привабливих знаменах любові до людства, зовнішньо ці ідеали нібито схожі із християнськими життєвими ідеалами, проте внутрішньо, суттєво вони не лише прямо протилежні християнським, а й є антигуманними.

У релігійній публіцистиці Є. Капралов звертається також до теми, що набула у революційні 1917–1918 рр. особливої гостроти та актуальності, – небезпечного характеру поширення у суспільстві соціалістичних ідей. У своїх працях київський мислитель намагається демаскувати вчення соціалізму, розвінчати пропаговані більшовицькою владою цінності та ідеали. Науково обґрунтований соціалізм, як стверджує Є. Капралов, є органічно несумісним з релігією, з християнством, і тому не може бути спорідненим із світоглядними засадами православного народу. Усі лозунги більшовизму про братерство людей, їхню духовну свободу і рівність, не маючи фундаменту в релігії, по суті, обертаються на свою протилежність. Порушуючи освітянську тему, Є. Капралов піддає гострій критиці більшовицький декрет від 20 січня 1918 р. про свободу совісті та відокремлення церкви від держави та школи від церкви (Капралов, 1918). Ці законодавчі дії, на думку мислителя, є, насправді, псевдогуманними та псевдодемократичними, оскільки порушу-

ють права особи (зокрема й право на свободу віросповідання) та нівелюють людські моральні цінності.

Переконаний у необхідності релігійного відродження російського суспільства, у публіцистиці Є. Капралов неодноразово звертається до гострої на початку ХХ ст. теми необхідності докорінного оновлення церковного життя (Капралов, 1905а, 1906б). Констатуючи жалюгідний стан Російської Православної Церкви, не здатної дати гідну відповідь на нові виклики сьогодення, мислитель вказує на історичні причини такого стану. Занепад творчих потенцій церковного життя, показує він, відбувся внаслідок закріпачення Церкви державою упродовж двохсотлітнього синодального періоду. Церква має не лише звільнитися від державницької опіки, а й провести на всіх своїх рівнях докорінне внутрішнє реформування, базоване на началах соборності, братерства, свободи (Капралов, 1917с). Переконаний у тому, що соборна розбудова Церкви потребує соборного розгляду справи, Є. Капралов, разом з іншими діячами релігійно-філософського відродження, закликає до скликання Помісного Собору задля вирішення нагальних питань церковного реформування, серед яких: оновлення церковнопарафіяльного життя, реформування духовної освіти, змінність церковних канонів (Капралов, 1905а, 1906б, 1917а) тощо. Особливої уваги у своїй публіцистичній творчості Є. Капралов приділяє темі діяльної участі духовенства у суспільному житті (Капралов, 1906а). Зважаючи на поширену серед російських інтелектуалів вкрай негативну оцінку діяльності церковних пастирів, на яких покладали провину за духовну кризу суспільства, Є. Капралов намагається показати роль та значення духовенства у суспільстві, його нерозкритий величезний творчий потенціал.

Як бачимо, публіцистика Є. Капралова є однією з цікавих і незаслужено забутих київських пам'яток релігійно-філософського відродження початку ХХ ст., а його постать і творчість, органічно пов'язана з київською духовно-академічною традицією філософування, заслуговують на пильнішу увагу фахівців.

Список посилань

Бердяєв, Н. (1907). Великий Инквизитор. В Н. Бердяев, *Новое религиозное сознание и общественность*. С.-Петербург, 1–32.
 Капралов, Е. (1905а). О составе церковного собора. *Руководство для сельских пастырей*, 25, 197–201.
 Капралов, Е. (1905б). Современная драма совести. *Руководство для сельских пастырей*, 15, 367–380, 16, 398–401, 17, 430–441.

Капралов, Е. (1906а). Духовенство в современной беллетристике. *Руководство для сельских пастырей*, 2, 33–43, 3, 74–80, 4, 99–110.
 Капралов, Е. (1906б). Hora novissima–vigilemus. *Руководство для сельских пастырей*, 5, 117–139.
 Капралов, Е. (1915). *Легенда о «Великом инквизиторе» Ф. М. Достоевского и ее религиозно-исторический смысл*. Лекция,

- прочитанная в зале 1-го Киевского военного училища 21 декабря 1914 г. Киев.
- Капралов, Е. (1917а). Авторитет канонов и их изменяемость. *Церковно-общественная мысль*, 7, 3–7.
- Капралов, Е. (1917б). Вопросы вечности и положительная наука. *Христианская мысль*, 2, 3–22.
- Капралов, Е. (1917с). Принцип соборности и живая жизнь. *Церковно-общественная мысль*, 3, 3–7.
- Капралов, Е. (1918). Свобода от Бога. *Церковно-общественная мысль*, 9–10, 3–11, 11–12, 3–9, 13–14, 3–9.
- Кудрявцев, П. (1908). *Абсолютизм или релятивизм? Опыт историко-критического изучения чистого эмпиризма новейшего времени в его отношении к нравственности и религии. Prolegomena*. Вып. 1. Киев.
- Пастушенко, Л. А. (2015а). Капралов Євген Зотикович. В М. Л. Ткачук (Упоряд., наук. ред.), В. С. Брюховецький (Відп. ред.), *Київська духовна академія в іменах: 1819–1924: енциклопедія: в 2 т. Т. 1 : А–К*. (с. 663–666). Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія».
- Пастушенко, Л. А. (2015б). Кудрявцев Петро Павлович. В М. Л. Ткачук (Упоряд., наук. ред.), В. С. Брюховецький (Відп. ред.), *Київська духовна академія в іменах: 1819–1924: енциклопедія: в 2 т. Т. 1 : А–К*. (с. 729–735). Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія».
- Ткачук, М. Л. (2006). Киев в религиозно-философском возрождении начала XX века. В К. Б. Сигов (Сост.), *Человек. История. Весть* (с. 283–300). Киев: Дух и Литера.

L. Pastushenko

RELIGIOUS AND PHILOSOPHICAL PUBLICISM OF EUGENE KAPRALOV, A GRADUATE OF KYIV THEOLOGICAL ACADEMY

This article contains a complete reconstruction of publicity heritage of Eugene Kapralov (1868–1933), a religious thinker and famous member of clergy in Kyiv at the beginning of the 20th century. The analysis of Eugene Kapralov's publicist activity makes it possible to determine his place in the process of religious and philosophical revival in Kyiv. The author reveals that Eugene Kapralov's religious and philosophical views represented characteristic features of philosophy of Kyiv Theological Academy. In this article, these similar features are singled out as those focusing on the worldview aspect of philosophy, considering philosophy to be able to answer the questions about the meaning of human existence. Eugene Kapralov, similarly to academic thinkers, criticizes materialistic and positivistic views, relativistic and nihilistic tendencies in philosophy. In the article, E. Kapralov's critical analysis of the basic points of positivism, monism, and socialism is reconstructed. The author asserts that a scientifically significant result of Eugene Kapralov studies is his original conception of history, according to which history of human spirit is considered from the perspective of confrontation between two opposite worldviews determined as religious and antireligious. The paper has found out that Eugene Kapralov in his publicist works approaches the actual questions of social, educational, and church life. Studying the content of such publications by Eugene Kapralov, the author states that they are dedicated to the problem of the church reformation based on the idea of collegiality, state-church relations, the parochial question, and liturgy. Thus, this article makes a new step in studying the phenomena of Ukrainian religious and philosophical publicism, similar to investigations of religious and philosophical processes in Kyiv at the beginning of the 20th century.

Keywords: philosophy of Theological Academy, philosophy of history, religious worldviews, materialism, positivism, socialism, church reformation, collegiality, Kapralov.

Матеріал надійшов 14.03.2017